

VI. Hafta: *Tekhne* ve *Poiesis* İlişkisi (Heidegger)

Bu derste Heidegger'in, *Tekniğe İlişkin Soruşturma* metninin ikinci kısmı tartışılacaktır. Teknoloji ve *tekhne* ilişkisi özünde bir açığa çıkma ve açıklık ilişkisidir ve Grek dünyasının *aletheia*, *poiesis* ve *physis* sözcükleriyle birlikte tartışılmayı gerektirir. Böylelikle insan varlığı teknolojiyle ilişkisini unuttuğu bir kökende yeniden anımsayacaktır. Bu yolla, Teknolojinin *tehlikesi* ve *kurtaran güç* ilişkisi irdelenmektedir. İlk olarak *tekhne*'nin başarısızlığıyla başlayalım. *Tekhne*'nin başarısızlık öyküsünü ortaya koyabilecek ve duyurup hissettirebilecek tek yol neden *poetik*'tir? Tabii burada ilk adım öznelci olmayan bir tavırla başlamak ve *tekhne* yoluyla şeylerde gizlice hüküm süren *varlığın açıklığını* bütünlüğünde görebilmeyi gerektirir. Böyle bir çaba bizi *tekhne*'nin sınırlarına itecektir. Heidegger'in Aristoteles'in *Nikomakhos'a Etik VI. Kitabı'na* ilişkin yorumlarında bu sınırlar *tekhne* ve *phronesis*'in özenle birbirinden ayrılması ve aralarındaki ilişkinin açıkça belirlenmesinde aranır. Aristoteles *tekhne*'yi "sanatçı ya da zanaatkârı yapısıyla buluşturan, ona işini yapmasında yön verip kılavuz olan bir anlama" olarak açıklar. *Phronesis* ise burada *tekhne*'den daha öncelikli ve kökensel olması bakımından "insanın tüm praksis alanına" yön verendir. Heidegger de bu ayrımı temel alarak *phronesis*'i bir şeyi açığa çıkarmanın olanaklı yolları ve biçimleri olarak anlatır. Böylece o, *tekhne*'den çok daha kökenseldir ve yalnızca *tekhne* olarak açığa çıkmaya indirgenemez. Kısacası Antik Yunan düşüncesinde *phronesis* bir şeyin açığa çıktığı bir oluşum ya da onun açığa çıkma olanağı olmasınca *poiesis*'tir. Çünkü *poiesis* bir şeyin kendini bize bir bütün olarak yani tüm olanaklarıyla birlikte açmasıdır. *Der Ursprung der Kunstwerkes* (Sanat Yapıtının Kökeni)'te *poiesis* Platon'un *ekphanesthaton*'u ile açıklanır. *Ekphanesthaton* bir şeyin görünüşün sınırlarını parçalayıp kendini tüm varlığa gelme olanaklarıyla birlikte göstermesidir. Heidegger, böylesi bir görünüşün yalnızca *güzel* olabileceği konusunda da ısrarcıdır. Karanlık, yabancı ve tekinsiz bir görünüş ya da açığa çıkmanın çarpıcılığı *poiesis*'tir. *Tekhne*'nin teknik (ister kullanılan olsun isterse el atında bulunan olsun fark etmez) şeyler üretme sınırları *phronesis*'in *poetik* gücünde aşılmıştır. Bu nedenle şeylerle anlamının sınırlarını aşan çok daha farklı ve kökensel bir ilişkilendirilmedir. Böyle bir anlama vicdanı anımsatır. O, varlığın kalbidir. **Terminus** (sınır, sınırlanma) ile değil **origin** (*grund*, *grunden* köken, kökene dönüş) ile anlatılabilir. Böyle bir açıklıkta bir şey varlığının güzelliğinde yani tüm olanaklarıyla özgürce açığa çıkmaya çağrılacaktır. Bu belli bir zaman-mekân aralığında kendini açana çağrılmaktır. Bu nedenle *tekhne* ve *phronesis* ayrımı özünde **sorumluluk**, **duyarlılık**, **kırılabilirlik** sorunsalıdır. *Tekhne* bu anlamını ve dolayısıyla kaynağını

yitirebilir; unutulabilir. Ancak *phronesis* asla. *Phronesis* vicdan gibidir ve “birinin vicdanı unutulması olanaksızdır”.

Heidegger tasarımsal düşünme, değerler yaratan düşünceler ve düşünme olarak belirlediği ve bu sonuncunun bilgiye dönüşerek zamanla onun hizmetine sunulduğunu keskin bir dille betimlediği Batı Metafiziği için 1930’larda yaptığı konuşmalarında etkileyici bir ironiyle şöyle yorumlar: Metafizik düşünce, düşünme ve varlığı aynı potada eriterek bu ikiliyi yalnızca bir şey yapmaya, zanaat ustasının işine indirgeyen bir kavrayıştır. Hesaplama, çıkar için dönüştürüp kullanma, hizmete sunma, kontrol etme, düzenleme, araçsallaştırma ve matematiksel/mantıksal düşünme ve tavrın hükümlerliliğiyle birlikte bu türden bir kavrayış kendini tümüyle modern teknoloji olarak açar. Metafizik teknolojide son bulur. Batı metafizik tarihi tümüyle *tekhne*’nin şiddetinin yayılmasının, genişlemesinin tarihidir. Ta ki açıkta tek bir yer kalmayana kadar. Bu tarihi ve onun hem şeylere hem de insan varoluşunun edim, eylem, anlam ve değerlerine yönelik hükmediciliğini, Heidegger’in *Besinnung*’da söylediği gibi: "Amaçlar değil, yalnızca patikaların olduğu. Çok fazla yola gereksinimin olmadığı. Yalnızca birinin kalbini varlığın kendini açmasındaki bekleyişe ayarladığı, tüm vahşetin geri çevrildiği, cesaretimizden başka bir şey olmayan tapınağımıza geri dönmek"le yenebiliriz.

Tekhne’nin Heidegger düşüncesinde öne çıkan ilk anlamı bizi kuşatan şeylerle ne yapacağımızı ve de nasıl yapacağımızı bilmektir. Bu en doğrudan biçiminde *elle*, *el yordamıyla* bir şeyler yapmayı sağlayan, gözle değil ellerle görmeyi anlatan bir bilgidir. Başka bir deyişle, bu türden bilginin edinilmesi ve kullanılması bilişsel, zihinsel etkinlikle, rasyonel süreçlerle, duyulurlukla ilintili değildir. Diğer yandan *tekhne*’yi kökeni, asli anlamı açısından yalnızca bu türden bir bilgiyle sınırlamak da doğru olmaz. Nitekim Heidegger’in bu konuda erken döneme özgü düşüncelerinin sonraki süreçte dönüştüğü ve derinleştiği görülür. Böylece, *tekhne* gündelik yaşam *praxis*’inden daha derin ve var olanların varlığına daha yakın bir açıklıkta sesini duyurabilecektir. Tabii bunun için ilk adım *tekhne*’yi tekniğe mahkûm eden her tür pratik amaç, nesneleştirme, matematikselleştirme, hesaplama, alet ve araçlar yapma gibi kısmi, yanlış ya da saptırılmış biçim ve anlamlarından uzaklaştırmaktır. *Tekhne* "kendi sınırlarıyla cesurca karşılaşmanın bu karşılaşmada yeni olarak açılacak olana" dair alçakgönüllü ve kırılğan bilgisidir. Öykümüz Grekler arasında ilk filozof olarak anılan Prometheus ile başlar. Aesychlus, Prometheus’un bilmenin kaynağını şöyle dile getirdiğini anlatır:

τέχνη δ'ἀνάγκης ἀσθευεστέρα μακρῶ (Prometheus 514)

"bilgi (tekhne) şeylerin düzenine ve bu düzenin önceliğine en baştan boyun eğmiştir."

Prometheus bu çarpıcı sözünde bilgiyi ya da bilmeyi yazgının açıklığında tutunan bir şey olarak anlatır. Bu nedenle, *tekhne* olarak bilginin en yüce karşı koyuşu, meydan okumayı, isyanı açığa çıkarması gerekir. Yalnızca bu yolla açığa çıkmanın gizine özgü gücü tümüyle isteyebilir. Ancak şu da unutulmamalıdır: *Tekhne*'nin çabası daima ve asli olarak **başarısızdır**. O, her yeni atılımında, her karşı koyuşunda daha en baştan yeniktir. Bu, her tür açığa çıkmaya özgü bir başarısızlıktır. **Her görünüş kusurlu, eksik ve suçludur** ve bir o kadar da sorumludur. Üstlendiği hakikatin trajik varlığından kaçamaz. Bu anlamda, her ne kendini ölçüsüz değişmezliğinde açmakta ise o, *tekhne* olarak bilgiye hakikatini verendir. Yunanlıların *tekhne*'nin "yaratıcı acizliği, başarısızlığı" olarak adlandırdığı bu şey, zamanla kendi kaynağını unuttuğunda yalnızca kendi kendinde temellenen bir ilk model olarak kalmıştır. Heidegger böylece Grekler için *tekhne* olan bilginin günümüz teknoloji çağını hazırlayan kuramsal bir şeye dönüşümüne işaret eder ve *tekhne* ile ilgili sorgulamayı böyle bir ayırmda başlatmayı zorunlu görür. Varlığın tarihsel olagelişinde beliren *tehlike* bu zorunluluğu görmekte gizlenmektedir. Peki, **tehlike** nedir?

Heidegger Modern çağı teknoloji çağı olarak adlandırmasının yanı sıra "atom çağı" olarak da adlandırır . Modern teknoloji çağı Mars'ta yaşam arayışından klonlama ya da kök hücre araştırmalarına, yüksek hızlı trenlerden nanoteknolojiye, bebeklerin tercih ve isteğe göre adeta sipariş edilmesine ya da gündelik yaşamda çok fazla iç içe olduğumuz mobil telefonlara kadar uzamda sonsuz ve çılgın bir genişlemedir. Durum böyle olunca onda gizlenmekte olan tehlikeyi ne yalnızca kimyasal silahlarla ne de nükleer bombalarla açıklayamayız. Heidegger **onun ya da bunun tehlikesi değil; tehlikenin kendisi diyor, açığa çıkmanın yazgısındadır**. İşte teknolojinin özünde tarihsel olarak gizlenen bu tehlike öncelikle onu açığa çıkararak her ne ise onun izi sürülerek sorgulanabilir. Böyle bir açığa çıkmanın görünüşü *tekhne* olarak bilginin kaynağıyla ilişkisinin yitirilmişliğidir. Çünkü bilgi artık modernliğin göstergesidir ve bu anlamıyla o tümüyle kuramsal usa aittir. Yalnızca bu da yetmez tehlikeyi anlatmaya aynı zamanda onun bu sınırlı ve kaynağını yitirmiş türüyle şeylerin varlığına dair söz söyleme yetkesini tekeline almış olmasını da eklemek gerekir. O, 2500 yıllık tarihinde felsefenin tümüyle bir yanlış anlama olmasına hizmet eder. Bu yanlış anlama, bilginin düşünmenin yerini alması ve onu kendisi için araçsallaştırmasıdır. "Bu türden bir gelişme insan varoluşunun anlamını ussal özne olarak tanımlamayı yalnızca olanaklı kılmaz; zorunlu da kılar". Böylesi bir sonun tarihsel hazırlığının izi düşünme ve şeylerin tanrıların bile saygı duyduğu kutsal düzeninden ayrılmış, kopmuş ve çok uzakta olmakta sürülmelidir. Heidegger'in *Metafiziğe Giriş*'te özenle belirttiği gibi gerek Parmenides ve Herakleitos gerekse özellikle Sofokles trajedilerinde metafizik tarihinin adım adım koptuğu bu asli, kutsal

düzen açıkça görülebilir. Heidegger *Metafiziğe Giriş*'te yer alan *Antigone* yorumunda koral bölümde söylenen "*insana övgü*"yü yeniden yorumlayarak "düşünme ve varlık birlikteliğinde köklenen insan varoluşunun hakikatini geri kazanma"yı önerir. Metafizik düşünceyi tümüyle bir kenara bırakabilmek ve modern dünyanın teknoloji olarak bedenlenmiş krizine tarihsel kaynağında yanıt verebilmenin tek yolu budur. Ancak diğer yandan bu hiç de kolay ve sorunsuz bir çaba olmayacaktır. Aksine düşünme ve varlık arasındaki varoluşsal yakınlık *deinon* olarak yani yabancı, tuhaf ve ürkünç bir şey olarak bize yaklaşır. Heidegger'in *deinon*'u şeylerin inatçı, isyankâr, açığa gelmeyi sürdüren bütünlüğü olması bakımından üç biçimde yorumlaması ilginçtir. Bunlar: İnsan varoluşu, varlık ve insan varoluşunun hem şeylerle hem de varlığın kendisiyle olan kökensel (en yakın) ilişkilendiği ilişkidir. Aynı zamanda *deinon* insan varoluşuna özgü tüm bilme, eyleme, söyleme, düşünme... vs. yollarıdır. Bu anlamıyla *deinon* **güç, baskı, dayatma, şiddet olarak görünme ya da şiddet uygulama** gibi pek çok anlamı ve olanağı da kuşatır.

Sonuç olarak teknolojinin içinde büyüttüğü tehlike onun meydan okuyan, yıkıp tahrip eden açığa çıkma biçimini baskın kılmasıyla kurtarıcı güç olarak gelişen daima bu baskın açığa çıkma biçiminde gizlenen *poetik* olarak açığa çıkmadır. Heidegger bunu sanata özgü daha doğrusu sanat yapıtına özgü bir şey olarak modern dünyanın merkezinde konumlandırmıştır. Bir şeyin kendi açıklığında özgürce görünmesine açık olmanın her tür sanata özgü tuhaf formudur bu.